

УДК 343.98

І.М. ТВЕРДОХЛІБ, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ СЛІДІВ ЗЛОЧИНІВ, СКОЄНИХ НАПЕРЕДОДНІ ЧИ ПІД ЧАС ЛІСНИХ ПОЖЕЖ

Ключові слова: ліс, пожежа, лісна пожежа, виявлення, фіксація, слід, сліди, слід злочину, сліди злочинів

Виявлення та фіксація слідів злочинів, скоєних під час надзвичайних ситуацій – це завжди складне завдання, *що передбачає багато особливостей*. При радіаційному чи хімічному забрудненні, окрім інструментів та спеціальних засобів для виявлення та фіксації слідів злочинів, необхідно застосовувати спеціальні засоби захисту тіла, органів зору та дихання. При пожежах та пожежах необхідно також оперативно та своєчасно піклуватися про збереження слідів злочинів у тому випадку, коли їх не можливо відразу вилучити, а процесуальні документи складати потім, при більш сприятливих умовах.

Враховуючи сутність проблеми, що викладається в даній роботі, треба брати до уваги також і те, що пожежа у лісі може бути підпалом, скоєним злочинцем для знищення місця події. У даному випадку додатковим завданням при огляді місця події та подальшому розслідуванні зазначених вище злочинів є дослідження всіх обставин, пов'язаних з пожежею, встановленням причин, виявленням винних у її виникненні [1, с.401].

Скоєння злочинів у лісистій та лісній місцевості має свої особливості. Перш за все ці особливості обумовлені колом злочинів – далеко не всі злочини взагалі можливо скоїти в лісі. По-друге, особливості скоєння злочинів у лісі обумовлені самою навколишньою обстановкою, що зовсім відмінна від обстановки в міській чи сільській місцевості.

Перед тим, як більш детально розкрити дану тему далі, необхідно зробити наголос на підготовці до огляду місця події взагалі, а вже потім конкретизувати та уточнювати тактику та методику виявлення та фіксації слідів злочинів, скоєних напередодні чи під час лісних пожеж. Підготовчі дії, пов'язані з оглядом місця події, складаються з двох етапів: дії до виїзду на місце події та дії після прибуття на місце.

Усі підготовчі дії, які пов'язані з оглядом місця події, складаються з двох основних етапів: дії працівників ОВС до виїзду на місце події та дії працівників ОВС після прибуття на місце події.

Підготовчі дії працівників ОВС (наприклад, слідчо-оперативної групи під керівництвом слідчого) до виїзду на місце події полягають у такому:

- 1) слідчий повинен уточнити характер події згідно з повідомленням, що надійшло;
- 2) вжити заходів (через органи міліції або адміністрацію установи) щодо охорони місця події та надання допомоги потерпілим;
- 3) забезпечити безпеку громадян на ділянках, які межують з місцем події;
- 4) перевірити готовність науково-технічних засобів;
- 5) вирішити питання щодо транспортних засобів, які необхідні для виїзду на місце події;
- 6) визначити коло осіб, які братимуть участь в огляді, згідно з характером злочину (судово-медичний експерт, експерт-криміналіст, інспектор ДАІ, кінолог);
- 7) вирішити питання про запрошення свідків, особливо у випадках, коли місцем події є віддалена місцевість або огляд відбувається у нічний час тощо.

Якщо слідчий вважає за потрібне, він може запросити для участі в огляді потерпілого, який здатний допомогти з'ясуванню обставин події, а також надати допомогу у виявленні слідів і речових доказів [2, с.222].

Відразу після прибуття на місце події працівники ОВС (зокрема слідчий у складі слідчо-оперативної групи) вживає таких заходів:

1) упевнюється у наданні допомоги потерпілому;

2) проводить коротке опитування свідків;

3) дає розпорядження працівникам міліції щодо проведення необхідних оперативно-розшукових заходів (переслідування по «грячих слідах», встановлення очевидців);

4) усуває з місця події сторонніх осіб;

5) визначає функції кожного учасника огляду і роз'яснює їм їхні права та обов'язки.

Після закінчення зазначених вище дій слідчий приступає безпосередньо до огляду місця події [2, с.223].

У лісній та лісистій місцевості слідів злочинів залишається значно менше, ніж в міській чи сільській місцевості. Це пов'язано з такими умовами довколишнього середовища:

– у хвойному лісі землю під деревами густо вкриває шар голок, на яких слід ноги, колеса чи навіть копита крупної рогатої худоби майже не відбивається та передає лише загальну форму об'єкта чи напрямок його руху;

– у змішаному чи листяному лісі землю під деревами вкриває шар листя, але сама земля під листям має дещо іншу структуру, ніж у хвойному лісі, і сліди залишають на ній кращий відбиток, ніж на землі у хвойному лісі. Та при значному шарі листя слід ноги, колеса чи навіть копита крупної рогатої худоби майже не відбивається;

– на лісних галявинах, вкритих травою, можливе відображення напрямку руху людини, транспорту чи тварин, але залишені ними сліди чіткого відбитку на землі мати не будуть;

– навіть ті сліди ноги, колеса чи тварини, які залишили на землі чіткий відбиток, будуть швидко руйнуватися листопадом, падінням сухих гілок та більш високої вологості, аніж у міській чи сільській місцевості;

– кров, слина, хімічні речовини чи будь-які рідини складно виявити та зафіксувати вже через добу, тому що ранкова роса та характер покриву землі у лісі сприяє їх швидкому знищенню;

– через особливості характеру покриву землі в лісі та лісистій місцевості дрібні предмети, такі як: недопалки, гудзики, мікрочас-

тки тощо дуже важко знайти серед гілля та листя.

Виходячи з вищезазначеного треба сказати, що виявлення та фіксація слідів злочинів, скоєних в лісі – це значно складніший процес, аніж виявлення та фіксація слідів злочинів, скоєних у міській чи сільській місцевості. А при виникненні лісних пожеж – виявлення та фіксація слідів злочинів, скоєних в лісі, стає ще більш складним та навіть екстремальним процесом. Окрім термічної дії на самого працівника ОВС, який займається виявленням та фіксацією слідів злочинів, скоєних в лісі, що на момент огляду горить, треба мати на увазі термічну дію на самі сліди злочину, які після закінчення чи загашення пожежі будуть просто знищені у переважній своїй більшості. Як зазначає криміналістична наука, пожежі небезпечні тим, що знищують народне майно, а іноді набувають характеру стихійного лиха, завдаючи людям великого матеріального лиха, та крім того – забирають людські життя [3, с.472].

Отже, для виявлення та фіксації слідів злочинів, скоєних напередодні чи під час лісних пожеж, необхідно забезпечити їх якнайшвидше виявлення, фіксацію та вилучення, якщо це можливо, а у разі, коли сліди злочину не можливо зафіксувати чи вилучити, необхідно зробити все для їх збереження до закінчення пожежі.

Для найбільш швидкого виявлення, фіксації та вилучення з міста події слідів злочину перш за все необхідно: мати в розпорядженні сучасні техніко-криміналістичні засоби, що використовуються слідчими, спеціалістами судово-експертних установ та які здебільшого комплектуються у різні набори та розміщуються у спеціально обладнаних валізах, сумках, папках чи портфелях.

Вагома більшість наборів техніко-криміналістичних засобів, які є в розпорядженні працівників ОВС, комплектуються за цільовим призначенням, таким як: фотозйомки; освітлення; виявлення та фіксації слідів рук, ніг, слідів транспортних засобів; виявлення й вилучення мікрослідів, та інших. У інших випадках ці набори комплектуються у зв'язку з

розкриттям і розслідуванням конкретного виду злочинів: розслідування крадіжок, вбивств, зґвалтувань, дорожньо-транспортних пригод, авіакатастроф та інших.

Деякі набори техніко-криміналістичних засобів комплектуються залежно від того, ким вони будуть використовуватися: слідчим, спеціалістом-криміналістом, спеціалістом біологом, хіміком, фізиком, автотехніком тощо. Майже всі набори техніко-криміналістичних засобів, призначені для використання слідчим, оперативним працівником, співробітником ДАІ, спеціалістом експертно-криміналістичного підрозділу, комплектуються у вигляді універсальних слідчих експертних валіз [4, с.61].

Слідчі чи експертні валізи мають містити комплект інструментів, предмети й речовини, необхідні для виявлення, фіксації та вилучення різних слідів і об'єктів. До комплекту універсальної слідчої валізи повинні входити:

1) техніко-криміналістичні засоби, призначені для виявлення фіксації та вилучення слідів рук (дактилоскопічні й магнітні щіточки, набори спецпо-рошків, дактилоскопічні плівки (чорна, біла, світла, скотч), трубка для обкурювання невидимих слідів рук парами йоду, ультрафіолетовий освітлювач, електронно-оптичний перетворювач, різні прилади для зберігання об'єктів після їх вилучення);

2) інструменти й матеріали для виготовлення зліпків (щіточка для чистки зліпка, пінцети для видалення сторонніх предметів з поверхні сліду, зліпочні маси – паста «К» та її затвердник, пластилін, медичний гіпс та ін.);

3). засоби вимірювання, прилади для позначення місця, що досліджується (метрична рулетка, масштабна лінійка, стрічковий і квадратний масштаб, набір жетонів з номерними знаками від І до Ю та ін.);

4) засоби для дактилоскопіювання живих осіб і трупів (валик, тубик з фарбою, оргпластина, прилад для дактилоскопіювання трупів, хірургічні рукавички та ін.);

5) зокрема для більш ефективного пошуку слідів у лісі, необхідно взяти з собою декілька садових граблів, з допомогою яких буде дуже

зручно розгрібати листя в пошуках слідів злочинів;

По-друге, для найбільш швидкого виявлення, фіксації та вилучення з місця події слідів злочину, необхідно:

1) для виявлення слідів злочину залучити якнайбільшу кількість працівників міліції, а не шукати їх лише складом слідчо-оперативної групи;

2) в умовах, коли у слідчого є підстави вважати, що він має достатньо часу для виявлення та фіксації слідів злочину чи пожежа може бути загашена, не доходячи до місця події, доцільно спочатку позначити прапорцями чи іншими мітками виявленні сліди злочину, а їх фіксацію проводити після повного та всебічного огляду місця події. У разі ж, якщо пожежа не буде загашена, слідчий завжди зможе спочатку зафіксувати найбільш важливі сліди злочину, а потім всі інші, якщо встигне. Це більш раціонально, бо найбільш важливі сліди злочину не завжди можуть бути виявленні відразу, а слідчий чи експерт можуть просто не встигнути їх виявити;

3) під час виявлення слідів злочину в тих умовах, коли необхідно оглянути велику ділянку місцевості у пошуках дрібних предметів, а часу на це дуже мало, можливим та доцільним є використання садових граблів для листя;

4) якщо дозволяють обставини, то у будь-якому випадку, незалежно від можливих наслідків пожежі, необхідно усі виявлені сліди злочину сфотографувати, після чого їх необхідно відразу вилучити та перенести у безпечне місце, а вже потім проводити їх детальний огляд;

5) під час огляду місця події доцільно відразу проводи оперативно-розшукові заходи, а саме: при залученні на місце події декількох оперативно-уповноважених працівників, які будуть спостерігати, як поведуть себе свідки та потерпілі особи, про що вони будуть говорити і що вони будуть робити безпосередньо перед наближенням вогню. Під час проведення таких оперативно-розшукових заходів може бути отримана цінна інформація вербального та невербального характеру [3, с.479].

У випадках, коли вилучити, оглянути та зафіксувати сліди злочину на місці події неможливо через загрозу термічного впливу від пожежі на працівника ОВС необхідно:

– зібрати та вилучити усі горючі предмети, такі як: сухе гілля, листя чи туристичне побутове сміття, навколо виявленого сліду злочину. Це необхідно зробити для зменшення ступеня термічного впливу на даний слід;

– по можливості виявлений слід злочину, котрий не можливо негайно вилучити з місця події, необхідно обкласти по периметру мокрим ганчір'ям, але на відстані близько півметра від виявленого сліду злочину, а також намочити землю, виливши на неї декілька відер води. Цей захід дещо збільшить шанси на збереження виявленого сліду злочину;

– при виявленні чітко вираженого сліду ноги чи протектора колеса рухомого транспорту можна застосувати такий спосіб: слід заливається гіпсом, а зверху накривається азбестовою тканиною, після чого засипається землею чи піском, залежно від того, що є в наявності. У такому разі навіть при сильній пожежі слідчий може отримати гіпсовий зліпок-копію сліду, котрий після пожежі точно був би знищений;

– при виявленні чітко вираженого сліду ноги чи протектора колеса рухомого транспорту, але в умовах, коли часу зовсім небагато, та, наприклад, немає азбестової тканини, можна застосувати наступний спосіб: спочатку слід заливають розчином гіпсу (приблизно на половину), після цього на залитий шар гіпсу кладуть шматки металевої проволочки чи шматки арматури, а потім зверху заливають другу половину гіпсової суміші [5, с.166]. У даному випадку після пожежі слідчий може отримати гіпсовий зліпок-копію сліду, котрий під термічною дією пожежі міг тріснути, але при цьому залишився у цілісній формі.

У даному випадку та виходячи з вищезначеного стає зрозумілим, що найбільш розумно буде віднести проблематику даної роботи до такого розділу криміналістичної техніки, як криміналістична трасологія, а також виділити проблематику даної роботи в

окремий розділ криміналістичної методики чи у підрозділ криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із підпалами. Термін «трасологія» (франц. *trace* – слід і грец. *logos* – вчення) означає слід або вчення про сліди, тобто слідознавство. Трасологія досліджує механізм утворення слідів та особливості відбиття пов'язаних об'єктів з метою криміналістичної ідентифікації.

Як самостійний розділ криміналістичної техніки в криміналістиці трасологія сформувалася порівняно недавно. У перших радянських підручниках з криміналістики середини двадцятих років ХХ ст. такого розділу ще не було. Лише у підручнику 1938 р. І.Н. Якимов, автор перших радянських підручників з криміналістики, уперше вводить розділ із назвою «трасологія». Цей термін був взятий із зарубіжної криміналістичної літератури, але й до цього часу залишається у вітчизняних підручниках з криміналістики [4, с.93].

Підсумовуючи усе сказане, не можливо не зазначити, що слідчо-оперативна група, як і будь-які інші працівники ОВС, без спеціальних знань, що стисло були викладені в цій статті, а також без додаткового, хоча б і примітивного спорядження, просто не зможе проводити ефективні дії щодо виявлення та фіксації слідів злочинів, скоєних напередодні чи під час лісних пожеж. Перш за все це пов'язане з тим, що в криміналістичній науці даному питанню не приділяють особливої уваги, і працівники ОВС просто не мають уяви про особливості проведення дій щодо виявлення та фіксації слідів злочинів, скоєних напередодні чи під час лісних пожеж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е в перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

2. Криміналістика : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

3. Криміналістика : учеб. пособие / Н. И. Порубов, Г. И. Грамович, А. Н. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Выш. шк., 2007. – 575 с.
4. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. / В. О. Маркусь. – К. : Кондор, 2007. – 558 с.
5. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Х. : ХНУВС, 2011. – 665 с.: іл. – (Бібліотека слідства та дізнання).

Твердохліб І. М. Особливості виявлення та фіксації слідів злочинів, скоєних напередодні чи під час лісних пожеж / І. М. Твердохліб // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 899–903 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12timhlp.pdf>

Розглянуто особливості виявлення та фіксації слідів злочинів, скоєних напередодні чи під час лісних пожеж. Розглянуто способи та засоби виявлення та фіксації слідів злочинів при зазначених умовах, а також способи та засоби, які використовуються для їх збереження.

Твердохліб І.М. Особенности обнаружения и фиксации следов преступлений, совершенных накануне или во время лесных пожаров

Рассмотрены особенности обнаружения и фиксации следов преступлений, совершенных накануне или во время лесных пожаров. Рассмотрены способы и средства обнаружения и фиксации следов преступлений при указанных условиях, а также способы и средства, используемые для их сохранения.

Tverdohleb I.M. Singularities of Discovery and Bracing of Traces of the Crimes Committed the Day Before or during Wilderness Fires

The paper deals with features identifying and fixing the traces of crimes committed before or during forest fires. Ways and means of detecting and recording evidence of the crimes under specified conditions, as well as ways and means used for their preservation.

Форум права Ф